

Izvorni naučni rad

UDK: 821.163.42.09 Vampovac Z.

Jakov SABLJIĆ (Osijek)
Filozofski fakultet u Osijeku
jakovsabljić@gmail.com

UNUTARNJA KOLONIZACIJA I ETNOPERIFERIJA: IMAGOLOŠKA I POSTKOLONIJALNA ANALIZA SLAVONIJE U ROMANU *SLAVONAC* SLAVKA VAMPOVCA

Ovaj rad¹ analizira roman *Slavonac* Zdravka Vampovca kao višeslojni prikaz društvene, kulturne i emocionalne stvarnosti suvremene Slavonije. Polazeći od simboličkih opozicija *dom–inozemstvo*, *selo–grad* i *nostalgija–realnost*, istražuje se kako roman oblikuje pojam identiteta na osnovi iskustva migracije. Slavonija se ne prikazuje tek kao geografska regija, nego kao simbolički oblikovan prostor unutarnje kolonizacije i ekonomske ovisnosti, obilježen snažnom emocionalnom vezanošću uz prošlost koja se u romanu očituje u vidu nostalgije, kolektivnoga pamćenja i (de)idealizirane slike zavičaja. Posebna se pozornost posvećuje načinu na koji likovi internaliziraju društvene i povijesne promjene balansirajući između želje za odlaskom i potrebe za pripadanjem. Znanstveni doprinos rada ogleđa se u interdisciplinarnom spoju imagološkog i postkolonijalnog pristupa s čitanjem regionalne proze. Analizom simboličkih opozicija i narativnih postupaka pokazuje se kako Vampovac oblikuje glas periferije razotkrivajući principe unutarnje kolonizacije, ekonomske nejednakosti i kulturalnog samopotvrđivanja. Time *Slavonac* postaje reprezentativan tekst koji osvjetljava emocionalnu topografiju suvremene Hrvatske kao prostora u kojem se granice prostora, sjećanja i identiteta neprestano preispituju i iznova oblikuju.

Ključne riječi: *Slavonija, unutarnja kolonizacija, etnoperiferija, migracija, nostalgija, identitet*

---

¹ Ovaj je rad financirala Europska unija – NextGenerationEU projektom "Politike regionalnih identiteta u slavonskoj književnosti" (581-UNIOS-64).

UVOD

Roman *Slavonac Zdravka Vampovca*² prikazuje postratnu Slavoniju kao ambivalentan prostor u kojem se preklapaju iskustva zavičaja i margine, društvene stvarnosti i simboličke projekcije kolektivnog pamćenja. U središtu pripovijesti nalazi se obitelj Horvat iz slavonskoga sela Petrovci, čije se svakodnevne borbe, iseljeničke nade i moralne dileme oblikuju u panoramu regije obilježene tranzicijskim posljedicama. Vampovčeva Slavonija pritom nije tek geografska točka, nego kulturni pejzaž u kojem se prelamaju povijesno pamćenje, socijalna nepravda i kolektivni osjećaj melankolije. Pomoću lika Mate Horvata i njegovih bližnjih autor ispisuje priču o selu koje gubi stanovnike, o gradu koji ne nudi stabilno utočište te o Europi koja je istodobno obećanje i prijetnja.

U suvremenom hrvatskom književnom kontekstu *Slavonac* zauzima posebno mjesto jer s pripovjednom izravnošću tematizira postupnu eroziju zajednice i slabljenje društveno-emocionalnih veza ruralnog prostora. Dok su ranije književne reprezentacije Slavonije često naglašavale motive blagostanja, plodnosti i zajedništva, Vampovac prikazuje njihovu suprotnost u vidu prostora iseljavanja, ekonomske nesigurnosti i nostalgije. Takav pomak upućuje na šire kulturne promjene nakon 1990-ih, u kojima se odnos središta i periferije više ne uspostavlja isključivo u okviru nacionalne pripadnosti, nego obrascima globalne ekonomske ovisnosti i simboličke marginalizacije.

U tom kontekstu Slavonija se u analiziranom romanu oblikuje kao prostor unutarnje kolonizacije, odnosno kao regija koja sudjeluje u oblikovanju nacionalnog identiteta, ali je istodobno lišena mogućnosti aktivnog sudjelovanja u formiranju vlastite budućnosti. Ona se pojavljuje kao etnoperiferija u kojoj se folklorna simbolika i emocionalna vezanost uz zavičaj isprepleću s iskustvom društvenog raslojavanja i dugotrajne ovisnosti o centru. Vampovčev roman pritom djeluje kao „mikroskopski“ prikaz takve periferne pozicije, u kojoj se ideali zajedništva sudaraju sa stvarnošću depopulacije, ekonomske nesigurnosti i simboličke podređenosti.

Pripovjedni svijet *Slavonca* formiran je nizom simboličkih opozicija, primjerice dom i inozemstvo, selo i grad, nostalgija i realnost, tradicija i modernost, koje stvaraju trajnu napetost između osobnog i kolektivnog identiteta. Dom se postupno preoblikuje u prostor gubitka i neizvjesnosti, dok se inozem-

² Zdravko Vampovac (r. 1955. u Virovatici) hrvatski je publicist, pisac i prevoditelj. Djetinjstvo je proveo u slavonskom selu Gornje Bazje, a školovao se u Sloveniji (Ljubljana). Dugogodišnji boravak u Švicarskoj snažno je obilježio njegov publicistički i istraživački rad. Autor je i priređivač niza povijesnih, kulturoloških i publicističkih knjiga, uključujući monografije o rodnom kraju, rasprave o Švicarskoj te djela o armensko-hrvatskim kulturnim vezama. U svojim proznim i publicističkim tekstovima često tematizira migracije, identitet, periferiju i povijesno-kulturnu marginalnost, što dolazi do izražaja i u romanu *Slavonac*.

stvo pojavljuje kao horizont nade i privremene slobode, ali bez mogućnosti potpune pripadnosti. Tradicija, umjesto stabilnog uporišta, često djeluje kao teret sjećanja koji, ujedno, pruža smisao i ograničava mogućnosti promjene.

Na razini pripovjedne strukture roman prati Matu Horvata, mladog Slavonca čiji se životni put kreće od poratne svakodnevice i raspadanja seoskoga gospodarstva prema ekonomskoj migraciji u Irsku i povratku obilježenom proturječnim iskustvima. Fabularno je riječ o realističkom društvenom romanu s izraženim dokumentarnim elementima, u kojem se niz konkretnih ekonomskih i administrativnih pritisaka, od dugova i kvarova poljoprivrednih strojeva do birokratskih prepreka, postupno povezuje u motivacijski lanac koji vodi odlasku „trbuhom za kruhom“. Paralelno se razvija introspektivna linija pripovijedanja o identitetu i pripadanju, u kojoj se suprotstavljenost doma i inozemstva te sela i grada očituje kao stalna napetost između nostalgije i potrebe za egzistencijalnom sigurnošću. Pripovijedanje u trećem licu, uz česte autorske komentare i društveno-političke umetke, oblikuje polemizirajući diskurs koji u pojedinim dionicama poprima esejistička obilježja.

Tematska organizacija romana oslanja se na opozicije koje strukturiraju iskustvo likova i prostora. Odnos doma i inozemstva razotkriva se kao sukob emocionalne sigurnosti i materijalne stabilnosti, dok suprotstavljenost sela i grada upućuje na napetost između ritualiziranih obrazaca sporosti i uzajamnosti te ubrzanog ritma modernog života obilježenog otuđenjem. Ambivalentan odnos tradicije i modernosti dodatno naglašava nesrazmjer između normativnih očekivanja „normalnosti“ i stvarnog iskustva manjka, čime se učvršćuje percepcija središta i periferije. Simbolički sloj romana oslanja se na prepoznatljive motive, primjerice slavonski folklor u irskom kontekstu, ponavljajuće prizore kiše ili vizualne znakove nacionalne pripadnosti, npr. slavonski šešir, koji služe kao sredstva identifikacije i propitivanja identiteta u uvjetima prostorne i društvene premještenosti. Likovi su oblikovani kao prepoznatljiviji društveni tipovi, no njihova tipizacija nadilazi apstraktne obrasce te se razrađuje kroz intimne prizore skrbi, krivnje i odgovornosti, čime se iseljavanje prikazuje kao iskustvo s dugoročnim osobnim i društvenim posljedicama.

U takvom pripovjednom i tematskom okviru *Slavonac* se potvrđuje kao pogodan tekst za imagološko i postkolonijalno čitanje. Slavonija se oblikuje kao etnoperiferija i „unutarnji drugi“ nacionalnog prostora, dok migracijsko iskustvo proizvodi hibridne identitete smještene između tradicijskih obrazaca i modernizacijskih zahtjeva. Nostalgija pritom nije tek emotivna reakcija na gubitak, nego vrijednosni okvir kojim se iskazuje kritika društvenih promjena i održava osjećaj pripadnosti. Takva početna pozicija otvara prostor za daljnju raspravu o unutarnjoj kolonizaciji, balkanizmu i transkulturalnosti u Vampovčevu romanu.

TEORIJSKI I POJMOVNI OKVIR

Analitički okvir rada oslanja se na povezivanje imagološkog i postkolonijalnog pristupa s konceptom transkulturalnosti. Imagologija se ovdje razumijeva kao analiza kulturalnih predodžbi i „drugosti“ koje tekst proizvodi i stavlja u optjecaj (usp. Leerssen, 2006; Le Juez, 2021), pri čemu su u fokusu opozicije dom–inozemstvo, selo–grad, tradicija–modernost i obrasci auto-/heterostereotipizacije. Postkolonijalni se okvir pritom primjenjuje na analizu unutarnjih hijerarhija. Pritom se naglasak ne stavlja na vanjske oblike kolonijalne dominacije, nego na balkanizam i unutarnje orijentalizme kao mehanizme simboličke podređenosti unutar europskog prostora (usp. Todorova, 2009). Izvedbeno, to znači čitati Slavoniju kao etnoperiferiju čija je „nepotpunost“ diskurzivno proizvedena, a ne zatečena činjenica.

Unutarnja kolonizacija označava proces u kojem se obrasci dominacije, karakteristični za kolonijalne odnose, stvaraju unutar jedne države ili nacije. Riječ je o mehanizmima u kojima se „centar“ (politički, kulturni ili ekonomski) postavlja kao nositelj modernosti i napretka, dok se rubne regije tretiraju kao zaostale i ovisne. Riječ je o sustavu u kojemu „(...) unutarnja kolonizacija ne znači samo ekonomsko iskorištavanje, nego, prije svega, političku dominaciju jezgre nad periferijom“ (Karlović, 1982: 294), a zbog „(...) središnje uloge kulturalnog elementa, upravo u toj sferi dolazi do najizraženijih sukoba“ (isto: 293). Drugim riječima, unutarnja kolonizacija nije samo pitanje ekonomskih odnosa već i simboličke moći, tj. načina na koji središte oblikuje i definira marginu kao nedostatnu, neorganiziranu ili „autentičnu“ samo u mjeri u kojoj potvrđuje vrijednosti središta. U suvremenim postsocijalističkim kontekstima marginalnost se očituje u odnosima između državnih metropola i ruralnih regija, pri čemu kulturna dominacija preuzima ulogu nekadašnje političke kontrole, a ruralni prostori prikazuju se kao pasivni, demografski i društveno osiromašeni.

Etnoperiferija se odnosi na kulturalno i simbolički marginalizirane prostore unutar jedne nacije, odnosno na regije koje posjeduju snažan identitetski i tradicijski kapital, ali su ekonomski i politički potisnute. Pojam obuhvaća višedimenzionalne procese ovisnosti, isključenosti i stigmatizacije. Kako ističu Matthias Bernt i Laura Colini (2013: 3), periferizacija se može razumjeti kao „(...) višedimenzionalni proces koji uključuje ekonomske (deindustrijalizacija, restrukturiranje), socijalne (osiromašenje, diskriminacija, stigmatizacija) i političke (isključenost iz odlučivanja, ovisnost) pojave te dovodi do stvaranja periferija obilježenih ovisnošću, isključenošću, siromaštvom i iseljavanjem“. Drugim riječima, etnoperiferija nije tek geografska činjenica, nego i diskurzivna tvorba, tj. prostor koji središte zamišlja kao autentičan, ali ga istodobno

isključuje iz odnosa moći. U tom se smislu Slavonija u Vampovčevu romanu oblikuje kao model etnoperiferije, odnosno prostor koji je tvorbeni dio nacionalnog identiteta, ali mu se istodobno uskraćuje prestižna simbolička pozicija.

Balkanizam označava poseban oblik europskog samopoimanja u kojem jugoistočna Europa postaje ogledalo i granica zapadne civilizacije. Za razliku od orijentalizma, koji prikazuje apsolutnu drugost, balkanizam djeluje na osnovi razmjerne bliskosti i hijerarhije te se u tom okviru Balkan sagledava kao „nedovršeni“ dio Europe i njezin nesavršeni odraz. Maria Todorova (2009: 3) naglašava da je „Balkan opisan kao ‘drugi’ Europe“ te da je taj diskurs „(...) diskurs o nepotpunom sebi – o nepotpunom drugom Europe“ (isto: 17). U njezinu tumačenju, Balkan nije vanjski Orijent, već unutarnji rub kontinenta, „(...) tamna strana same Europe“, „(...) spremište negativnih obilježja prema kojima se definira europski identitet“ (isto: 188). Takva percepcija stvara unutarnju hijerarhizaciju, u kojoj zapadni dio kontinenta preuzima normativnu poziciju, a jugoistočni prostori smatraju se zaostalima. U skladu s tim, Todorova tvrdi da se „(...) unutarnja hijerarhizacija istočne Europe hrani balkanističkim diskursom, pri čemu simbolička geografija ne stvara politiku, nego je zapravo obratno“ (isto: 160). U hrvatskom kontekstu taj se postupak može prepoznati i na unutarnjoj razini, tj. u načinu na koji se Slavonija prikazuje kao posebna, ali i zaostala regija čime se balkanizam pretvara u oblik unutarnje kolonizacije.

Transkulturalnost, kako je definira Wolfgang Welsch, označuje suvremeni koncept kulture koji nadilazi model homogenih i zatvorenih kulturnih cjelina. Prema Welschu (2001), klasično shvaćanje kulture normativno je i analitički neodrživo jer počiva na pretpostavci homogenosti i isključivosti, dok su suvremene kulture obilježene međusobnom povezanošću, isprepletenošću i prelaskom granica nacionalnih okvira. U takvim okolnostima identiteti se ne oblikuju zatvaranjem u stabilne kulturne obrasce, nego kroz susrete, prijelaze i hibridne prakse. Transkulturalnost pritom ne znači gubitak raznolikosti, nego njezinu preobrazbu, jer u suvremenom kulturnom prostoru više ne postoji stroga podjela na „vlastito“ i „strano“. U tom teorijskom okviru moguće je razumjeti Slavoniju kao prostor koji, unatoč svojoj perifernoj poziciji, sudjeluje u globalnim kulturalnim procesima. Likovi Vampovčeva romana oblikuju se kao nositelji takve transkulturalne svijesti. Naime, između lokalne pripadnosti i globalne mobilnosti oni razvijaju sposobnost kretanja između kulturalnih kodova, pri čemu identitet ne nestaje, nego se stabilizira upravo kroz tu višestrukost. Transkulturalnost se tako u *Slavoncu* ne pojavljuje kao znak gubitka, nego kao okvir za razumijevanje suvremenih oblika pripadanja u svijetu trajne pokretljivosti.

Zajedničko pojmovima etnoperiferija, balkanizam i transkulturalnost jest razumijevanje identiteta i prostora kao dinamičnih i relacijskih kategorija. U tom kontekstu, Slavonija nije tek geografska regija, već simbolički čvor u kojem se prepleću kolonijalne, kulturalne i emocionalne sile, odnosno mjesto u kojem se ogleda suvremena hrvatska periferija u procesu samorazumijevanja.

DOM I INOZEMSTVO: PROSTORI PRIPADANJA I SIMBOLIČKE UDALJENOSTI

U okviru nacionalne kulture Slavonija nikada nije bila jednoznačno idealizirana, nego je trajno obilježena ambivalentnom simbolikom rada, tradicije i istodobne zaostalosti. U povijesti hrvatske književnosti slavonski se prostor često pojavljuje kao moralno uporište nacije, mjesto rada, čestitosti i „prirodne“ pobožnosti, ali i kao prostor gospodarske neučinkovitosti, zapuštenosti i neiskorištenog potencijala. Već u realističkoj i modernističkoj prozi, poglavito u romanima *Mrtvi kapitali* Josipa Kozarca i *Đuka Begović* Ivana Kozarca, razotkriva se mit o idiličnoj ravnici tematiziranjem rasipanja resursa, neznanja i društvenog zastoja, te je Slavonija prikazana i kao ideal, ali i kao strukturni problem.

Takve književne predodžbe oblikuju ideološki okvir u kojem se Slavonija konstituira u vidu „drugog unutar vlastitog“ ili kao temeljni, ali razvojno manjkav prostor u nacionalnim okvirima. U suvremenom kulturnom kontekstu taj se kritički diskurs sve češće zamjenjuje sentimentalizacijom. Slavonija se pamti i reprezentira na osnovi nostalgije, gastronomije i simbolike „izgubljenog doma“, što je vidljivo i u popularnim autobiografskim naracijama poput *Rudnika čvaraka* Tomislava Šovagovića. Takav pomak od kritičkog promišljanja rada i odgovornosti prema sentimentalnom registru sjećanja rezultira depolitizacijom prostora. Slavonija ostaje snažan emotivni znak, ali sve rjeđe politički i ekonomski subjekt modernizacije.

Slavonija se u uvodnim deskriptivnim pasażima romana *Slavonac* oblikuje snažnim predodžbama prostora obilja, prirodne izdašnosti i povijesne izdržljivosti. Pripovjedač naglašava njezinu geografsko-prirodnu privilegiranost ističući da je Bog Slavoniju „(...) smjestio na najljepši dio Zemlje koji obiluje mirnim rijekama, plodnim ravnicama i dražesnim brežuljcima (...)“ (Vampovac, 2021: 20), dok se temelj egzistencije gradi na „(...) beskrajnoj plodnoj zemlji crnici (...)“ (isto). Identitet prostora neposredno se prenosi na identitet stanovnika, što je uočljivo u sljedećem citatu: „Slavonac je njezin rođeni sin, njeno dijete. On bez Slavonije ne može.“ (isto: 21) Slavonija je pritom predstavljena i kao povijesno izloženi granični prostor kroz koji su „(...) protutnjali Rimljani, Slaveni, Mongoli, Tatari, Turci, Mađari, Nijemci i tko

zna tko sve još“ (isto: 20), što slavonskog čovjeka oblikuje kao povijesno discipliniranog, ali i obrambeno oblikovanog subjekta. U tom se kontekstu ističe da je „(...) svaki slavonski pradjed još morao čuvati granicu (...)“ (isto: 21), čime se Slavonac konstruira kao pouzdan ratnik i čuvar zajednice. Istodobno, roman naglašava ritmiziranu svakodnevicu rada i obiteljskog života: zimi se popravlja oruđe i alatke, domaćin hrani svoje blago, dok se „u novije vrijeme gleda televizijski program ili ode na kakvo seosko druženje (...)“ (isto: 20). Međutim, Vampovac izriječkom upozorava na zavodljivost ovakve pastoralne slike, ističući da „ne bi bilo pošteno kada bi ustrajali na tome da je sve baš tako kako je gore napisano“ (isto: 21) te da „ovakva idilična slika često zna prevartiti svakoga, pa i same Slavonce“ (isto). Time se početni imaginarij Slavonije razotkriva kao tvorba koja istodobno oblikuje osjećaj pripadnosti i prikriva unutarnje napetosti. Upravo ta dvostrukost, između afirmacije autentičnosti i njezina problematiziranja, omogućuje čitanje Slavonije kao etnoperiferije, odnosno prostora koji se u nacionalnoj simbolici slavi kao izvorni i temeljni, ali se u povijesnoj i društvenoj stvarnosti izlaže društvenoj i gospodarskoj marginalnosti.

Imaginativno razumijevanje Slavonije snažno je obilježeno dinamikom između centra i periferije te njihov odnos ima duboko značenje. Kako ističe Joep Leerssen (2006: 17), slike o vlastitom i tuđem uvijek su relacijske te one nastaju u odnosu i usporedbi. Tako se Slavonija u hrvatskom imaginariju ne oblikuje sama po sebi, nego u opreci prema Zagrebu, Dalmaciji ili „Europi“. U javnom diskursu, to se očituje pomoću tipičnih fraza poput „zlatna Slavonija“, „žitnica Hrvatske“, „naša ravnica“, odnosno izrazima koji odaju emocionalnu bliskost, ali i paternalističku distancu. Vampovčev roman *Slavonac* ulazi upravo u tu napuklinu te pokazuje kako se takva sentimentalna retorika preokreće u kritiku kada stvarnost opovrgava mit.

Opozicija doma i inozemstva u romanu oblikuje temeljnu emocionalnu i semantičku os pripovijedanja. Slavonija i Irska postavljene su kao kontrastni prostori. Prva je vezana uz iskustvo gubitka i pripadnosti, a druga uz horizont mogućnosti i egzistencijalne sigurnosti. No ta se opreka postupno destabilizira. Dom se sve više sagledava kroz prizmu ekonomske nesigurnosti, dok inozemstvo, premda prostor rada i zarade, poprima obilježja privremenosti i ograničene pripadnosti. Irska se pritom ne pojavljuje samo kao geografski prostor, nego kao simbol modernosti koji više ima status ideala nego ostvarive budućnosti. Razlika između centra i periferije postaje osobito vidljiva u trenutku kada birokratski sustav onemogućuje dolazak Matine obitelji, čime se razotkriva asimetrija između ekonomske uključenosti i društvenog priznanja.

U takvim okolnostima kulturalne prakse folklor, glazba i rituali zajednice postaju sredstva očuvanja identiteta u egzilu. Taj proces može se tumačiti

kao oblik samokolonizacije u kojem periferija pounutarnjuje osjećaj manjka i mjeri se prema normama središta. Oprečne slike uređenog inozemstva i zapuštenog doma proizvode oblik unutarnjeg orijentalizma, pri čemu se vlastiti prostor promatra očima drugoga. U romanu se taj proces razotkriva kroz naizgled banalne prizore svakodnevice, u kojima razlike u ponašanju, emocionalnoj disciplini i odnosu prema radu postaju znakovi dublje kulturne hijerarhije.

Povratak glavnog lika dodatno relativizira binarnu podjelu doma i inozemstva. Dom se više ne pojavljuje kao prostor blagostanja, nego kao moralni azil i emocionalno uporište. No takva simbolička kompenzacija ima i ideološku cijenu jer nostalgija može pretvoriti strukturalnu nemoć u etičku vrlinu. Slavonija se tako oblikuje kao emocionalna kolonija, tj. prostor koji vlastitu marginalnost neutralizira pripovijedanjem o posebnosti, patnji i postojanosti.

Opozicija selo–grad odnosno dom–inozemstvo u *Slavoncu* stoga ne funkcionira kao tek prostorna opreka, nego prerasta u ontološko pitanje pripadnosti u svijetu obilježenom trajnom privremenošću. U Vampovčevoj poetici odlaska i povratka dom više nije stabilna lokacija, nego odnos, mreža sjećanja, navika i gubitaka koja, unatoč svojoj krhkosti, održava potrebu za pripadanjem.

SELO I GRAD: MODERNITET I ISKUSTVO PERIFERIJE

U romanu *Slavonac* Zdravka Vampovca, opozicija sela i grada središnja je simbolička matrica unutar koje se odigrava drama moderniteta. S jedne strane, selo je prostor stabilnosti, tradicije i zajedništva, ali i mjesto demografske i moralne erozije. S druge strane, grad je prostor mogućnosti ekonomskoga uspjeha i kulturalnog disbalansa, obilježen dinamikom, potrošnjom i otuđenjem. Vampovac se ovom oprekom koristi ne da bi idealizirao selo, već da bi prikazao unutarnju kolonizaciju kao proces u kojem se središte (država, grad, zapadni imaginarij) širi na marginu i oblikuje njezinu svakodnevicu, dok istodobno ovisi o njezinu radu i identitetu.

Jedan od najjasnijih trenutaka tog sukoba pojavljuje se kada Mata prvi put dolazi u Dublin, što je jasno vidljivo u sljedećem opisu: „Vozeći se gradom promatrao je ulice, drvorede, zgrade, dućane, kafiće, restorane, automobile, bicikliste i pješake i sve na što su nailazili. Vidi on da je sve drukčije nego kod kuće i sve to kao da mu se smiješi i kao da ga poziva u svoj zagrljaj. Grad vrvi životom i brzim promjenama, koje se odvijaju kao na filmskom platnu.“ (Vampovac, 2021: 101) Grad se pritom ne pojavljuje kao prostor neposrednog iskustva, nego kao vizualna projekcija modernosti, gotovo filmska kulisa u kojoj se privid napretka neprestano samoumnožava. Takav prikaz grada može se razumjeti u skladu s onim što Dipesh Chakrabarty naziva Poviješću 1, tj.

poviješću koju kapital sam uspostavlja kako bi omogućio vlastitu reprodukciju. Kako Chakrabarty (2000: 64) pojašnjava, „Povijest 1 jest prošlost koju je ‘uspostavio’ sam kapital, jer se Povijest 1 može neposredno uključiti u reprodukciju kapitalističkih odnosa.“ Grad kao prostor kruženja, potrošnje i ubrzanja pripada upravo toj logici jer on je strukturiran tako da stalno potvrđuje kapitalistički poredak i njegove obrasce kretanja.

Nasuprot tome, selo u Vampovčevu svijetu ne može se shvatiti kao „ostatak prošlosti“ ili „nedovršena modernost“. Ono pripada onome što Chakrabarty naziva Poviješću 2 ili oblicima društvenih odnosa koji niti proizlaze iz kapitala niti pripadaju njegovu životnom procesu. Chakrabarty (isto) pritom ističe da su takve povijesti „(...) prethodnice kapitala koje ne pripadaju životnom procesu kapitala“. Upravo zato one mogu postojati usporedno s kapitalom, ali mu se i opirati. Slavonija je, u tom smislu, prikazana kao prostor u kojem život nije sveden na robu, razmjenu ili tržišnu učinkovitost. Iako kapital u takve prostore ulazi institucionalno i nasilno, Chakrabarty upozorava da čak i njegovi temeljni elementi, novac i roba, „(...) kao odnosi mogu postojati u povijesti, a da pritom ne moraju nužno dovesti do nastanka kapitala“ (isto). Kapital, dakle, ne posjeduje povijest u potpunosti, nego se neprestano susreće s praksama koje izmiču njegovoj totalizaciji. Zato selo u Vampovčevu tekstu ne djeluje kao pasivni ostatak prošlosti, nego kao aktivna Povijest 2, odnosno prostor u kojem obitelj, rad i ritam života djeluju prema drugačijoj logici od tržišne. Takve povijesti, kako piše Chakrabarty (isto), „nisu prošlosti odvojene od kapitala; one su u njemu prisutne, ali istodobno prekidaju i razlamaju tijekom njegove vlastite logike“, otvarajući mogućnost drukčijih oblika društvenog iskustva izvan hegemonije moderniteta.

No Vampovac ne prikazuje selo kao utopijski prostor. Njegov je tekst prožet osjećajem tuge, nostalgije i gubitka. U prizoru slavonskog Božića pripovjedač napominje: „Čitavih sedam dana, od Badnjaka i Božića do Nove godine, nije se ništa radilo osim hranilo stoku i perad (...). To su dani kada se seoski narod najviše odmara i opušta.“ (Vampovac, 2021: 186) Ovaj odlomak opisuje vrijeme sporog ritma i međusobne prisnosti, koje je u snažnoj suprotnosti s linearnim, progresivnim vremenom kapitalističke produktivnosti. Takvo vrijeme nema ulogu „čekaonice povijesti“ koja bi tek trebala biti nadomještена modernim oblicima rada i organizacije života, nego je autonomni vremenski režim. Upravo tu dimenziju Dipesh Chakrabarty (2000) opisuje pojmom Povijest 2, tj. onom povijesti koju kapital ne može u potpunosti podrediti vlastitoj logici.

Chakrabarty (2000: 65) naglašava da je, prema Karlu Marxu, nužnost kapitala da „(...) podredi ili uništi višestruke mogućnosti koje pripadaju Povijesti 2“, ali istodobno upozorava da to podređivanje nikada ne može biti pot-

puno dovršeno. „Buržujško društvo uvijek ostaje kao ‘kontradiktorni razvoj’“ (isto), a unutar samih oblika kapitalističke modernosti opstaju „(...) ostaci ‘nestalih’ društvenih formi“ i „(...) oblici života koji ostaju djelomično neosvojeni“ (isto). Ti ostaci nisu tek arhaični relikti prošlosti, nego aktivni podsjetnici na granice kapitalističke racionalnosti. U tom smislu, selo u *Slavoncu* ne postoji kao romantična alternativa modernosti, nego kao prostor heterogenog vremena u kojem se prošlost, običaji i sadašnjost ne lineariziraju u naraciju o napretku. Chakrabarty upozorava da se takvi oblici ne smiju tumačiti kao „još-ne-kapitalistički“ fenomeni, jer takvo čitanje ponovno podvrgava raznolikost društvenih vremena jedinstvenoj teleologiji razvoja. Suprotno tome, on ističe da kapital „(...) stalno mora nadvladavati vlastite granice, ali ih jednako stalno i proizvodi“ (isto). Vampovčevo selo tako se pojavljuje kao Povijest 2, odnosno kao oblik života s vlastitim ritmom i vrijednostima, koji se ne iscrpljuje u kapitalističkim kriterijima rada, učinkovitosti i profita. U tom prostoru Vampovac prepoznaje i tragediju i nadu – tragediju jer takvi oblici opstanka nestaju, ali i nadu jer upravo oni čuvaju ono što kapital ne može proizvesti, tj. usklađenost s prirodom, osjećaj ukorijenjenosti i međuljudsku bliskost.

Grad, u tom kontekstu, ne znači samo prostor ekonomske dominacije već je on i diskurzivni centar. Dublin, metonimijski „Zapad“, nameće svoje obrasce ponašanja, vrijednosti i identitetska obilježja, dok selo i njegovi stanovnici postoje u sjeni tog pogleda. Čak i kada seljak „uči“ gradsku civiliziranost, kao Mata koji promatra Irce kako mirno hodaju po kiši, proces asimilacije ostaje jednostran, što je vidljivo u ovom odlomku: „Tako je Mata već prvih mjeseci boravka u ovoj zemlji promatrao bicikliste kako pojedinačno ili u grupama s velikim plastičnim kabanicama i neakvim kapama šiltaricama mirno voze bicikl po najvećoj kiši (...). Promatra Mata sav taj svijet, uspoređuje s našim i skuplja znanja te stječe neke korisne navike koje će mu kasnije koristiti u životu.“ (Vampovac, 2021: 90) Ovdje „učenje“ nije emancipacija, nego potvrda hijerarhije između modernog i tradicionalnog. Irska, u fabuli romana, postaje ogledalo koje pokazuje Slavoncu ono što on nije i nikada neće potpuno postati. No upravo u toj razlici Vampovac pronalazi prostor humanosti pa selo čuva ritmove i vrijednosti koje grad gubi. Njegov svijet traje i nakon što prestane biti „koristan“ potvrđujući da egzistencija može postojati i izvan totalnosti kapitala.

MIGRACIJA I HIBRIDNOST IDENTITETA

Matin odlazak u Irsku u romanu *Slavonac* ne označuje radikalnu promjenu niti gubitak identiteta, nego iskustvo pragmatične prilagodbe u uvjetima ekonomske prisile. Migracija je prikazana kao odgovor na urušavanje

lokalne egzistencije, a ne kao izraz želje za kulturalnom preobrazbom ili individualnim samoostvarenjem. Mata odlazi jer mora, a ne jer želi, što se u romanu izrijeком naglašava: „Ovaj puta mora spašavati svoju obitelj i zato se sprema na Zapad i njegov odlazak nije posljedica njegova hira nego korištenje postojećih mogućnosti.“ (Vampovac, 2021: 66–67) Već se na razini motivacije jasno razgraničava odlazak kao nužnost od migracije kao identitetskog izbora.

Boravak u Irskoj ne dovodi do Matine kulturalne ili vrijednosne preobrazbe, nego ga prisiljava na usvajanje radnih i društvenih obrazaca koji ostaju izvanjski u odnosu na njegovo poimanje sebe. Iako mu irski kontekst donosi materijalnu stabilnost, on Irsku ne doživljava kao zamjenu za dom, nego kao privremeno rješenje. Njegova prilagodba ostaje ograničena na funkcionalnu razinu jer sudjeluje u svijetu rada, ali se ne poistovjećuje s urbanim prostorom i vrijednostima koje on simbolizira. Dublin se ne prikazuje kao obećani prostor modernosti, već kao ambivalentan i često odbojan grad: „Mnoštvo narkomana po centru, prljav i neuređen, pun droge i kriminala (...) Kad netko pita kakav je Dublin, treba uvijek iskreno reći: grad je toliko neugledan i prljav da je to strašno.“ (isto: 117)

U tom se kontekstu Matino migracijsko iskustvo može opisati kao oblik hibridnosti koji ne vodi emancipaciji, nego trajnoj napetosti između dvaju kulturalnih kodova. Ta hibridnost ne podrazumijeva identitetsku preobrazbu, nego razliku između ponašanja i bivanja. Mata se prilagođava jer mora, ali pritom zadržava jasnu svijest o vlastitom porijeklu i razlozima dolaska, vidljivu u Matinim riječima: „Valjda svatko zna tko je, što je, odakle je i zbog čega je došao u Irsku.“ (isto: 105) Identitet se u tom kontekstu ne rastvara, nego se upravo u uvjetima migracije dodatno osvještava.

Takva pozicija izravno odgovara onome što Ania Loomba opisuje kao ambivalentni učinak hibridnosti. Pozivajući se na Ellu Shohat, Loomba (2015: 176) upozorava da je nužno razlikovati različite oblike hibridnosti od kulturalne mimikrije i unutarnjeg samoodricanja do potencijalnih, ali rijetkih oblika subverzije. U *Slavoncu* hibridnost nema ulogu prostora oslobođenja, nego je stanje trajne raspolućenosti u kojem subjekt opstoji između dviju stvarnosti, no ne pripada u potpunosti nijednoj. Mata nastoji postati „funkcionalni“ radnik Zapada, ali ostaje obilježen vlastitim slavonskim porijeklom, govorom, navikama i moralnim horizontom, što potvrđuje da je njegova hibridnost, prije svega, iskustvo nesigurnosti i unutarnje napetosti.

Hibridnost se ovdje ne pojavljuje kao plodna mješavina identiteta, nego kao stanje egzistencijalnog rascjepa. Kako ističe Loomba (2015: 176), kolonijalni i postkolonijalni konteksti proizvode „dislocirane subjekte“, one koji trajno ostaju između sustava pripadanja. U Vampovčevoj prozi taj se princip

prenosi na postsocijalističkog radnika čiji identitet više ne pripada ni središtu ni rubu, nego se oblikuje u prostoru stalne privremenosti. Iako Mata fizički sudjeluje u irskom društvu svojim radom i svakodnevnim iskustvima, institucionalni okvir jasno razotkriva granice njegove uključenosti. To se jasno očituje u institucionalnim granicama uključenosti, odnosno odbijanje boravišnih papira za Matinu obitelj razotkriva nesklad između ekonomske korisnosti migranta i njegove simboličke isključenosti iz punog društvenog života. Mata je prihvaćen kao radna snaga, ali ne i kao nositelj obiteljskog i kulturnog kontinuiteta.

Vampovac pritom identitet ne prikazuje kao rezultat migracijskih procesa, nego kao dinamičnu kategoriju koja se u iskustvu odlaska i ostanka aktivno preoblikuje. Umjesto potpunog rasapa, identitet se u uvjetima migracije preslaguje i učvršćuje kroz usporedne oblike pripadanja. Matin politički angažman u iseljeničkoj zajednici pokazuje potrebu da se pripadnost institucionalizira i učini javno vidljivom: „Osnovan je ogranak HDS-a, prvi takav u dijaspori (...) Za predsjednika ogranka jednoglasno je izabran – Mata Horvat.“ (isto: 194) Takav oblik identitetske stabilnosti ne ostvaruje se potpunom integracijom u irsko društvo, nego na osnovi vlastitih zajedničkih struktura.

Takva individualna pozicija izravno se nadovezuje na širi kontekst unutarnje periferizacije koji roman sustavno razotkriva. Slavonija se u *Slavoncu* ne pojavljuje tek kao zavičajni prostor, nego kao simbolički tvorena unutarnja periferija hrvatskog društva – prostor koji formalno pripada hrvatskom nacionalnom korpusu, ali se ujedno tretira kao njegov višak. Materijalni tragovi iseljavanja u romanu nisu puki opisi socijalne krize, nego vidljivi simptomi dublje, simboličke marginalizacije. Pripovjedač to sažima slikom zapuštenih imanja i kuća pred kojima stoje ploče s natpisom „prodaje se“, jer, kako ističe: „Baš ove table otkrivaju najbolniju poruku iza koje se krije još jedna nevidljiva rečenica koja glasi: ‘Nećemo se vratiti’.“ (Vampovac, 2021: 37) Ta rečenica ne označava samo individualnu odluku o odlasku, nego kolektivno povlačenje iz prostora kojemu je uskraćena predodžba budućnosti.

Takva podvojena pozicija Slavonije ne proizlazi iz klasične kolonijalne dominacije, nego iz unutarnjih hijerarhija nacionalnog prostora, koje se mogu povezati s onim što Maria Todorova opisuje kao balkanistički diskurs „nepotpunog drugog“ Europe. U hrvatskom se kontekstu to načelo preslikava unutar same države. Zagreb se oblikuje kao simboličko središte modernosti i europeizacije, dok se Slavonija označava kao „unutarnji Balkan“ – prostor rada, tradicije i pobožnosti, ali diskurzivno pozicioniran kao civilizacijski zaostao. U tom smislu, rečenica: „Tužno je danas proći ovom pokrajinom gledajući napuštena imanja i kuće obrasle korovom i trnjem (...)“ (isto: 37) nije tek deskriptivni komentar, nego sažetak poimanja prostora koji je već unaprijed određen kao gubitnički.

Ovaj proces moguće je dodatno rasvijetliti pojmom samokolonizacije koji je definirao Alexander Kiossev. Prema njemu, kulture periferije „(...) posjeduju morbidnu svijest o odsutnosti – o totalnoj, strukturalnoj odsutnosti: drugi posjeduju sve ono što nama nedostaje; oni su sve ono što mi nismo“ (Kiossev, 1995: 73). Upravo taj osjećaj „manjka“ oblikuje emocionalni pejzaž *Slavonca*. Naime, Slavonija se ne prikazuje samo kao ekonomski osiromašen prostor, već kao prostor kojemu nedostaje simbolično priznanje modernosti. Ono se uvijek ostvaruje drugdje – u centru, u inozemstvu, u „Europi“ – ali ne i u vlastitom okruženju. Ploče s natpisom „prodaje se“ tako postaju više od tržišnog znaka jer su one simptom unutarnje hijerarhizacije u kojoj periferija postupno pounutarnjuje poruku vlastite suvišnosti.

Upravo na toj razini postaje važna Vampovčeva usporedba Slavonaca s Ircima. Autor naglašava da su i Hrvati i Irci povijesno obilježeni iseljavanjem, ali jasno razlikuje motive tih migracija, ističući sustavne uzroke slavenskog odlaska: „Irci su se više iseljavali iz ekonomskih a Hrvati iz političkih i manje iz ekonomskih razloga. Kada je Hrvatska postala članicom Europske Unije ponovo se u nju vratio val masovnih iseljavanja iz ekonomskih razloga koja su nastale zbog unutarnje političke situacije, točnije zbog lošeg vođenja državne politike i zbog prethodne mega pljačke ranijih državnih poduzeća (...).“ (Vampovac, 2021: 106) Tom usporedbom Vampovac dodatno naglašava da slavenska migracija nije tek individualni izbor ili kulturna znatiželja, već posljedica dugotrajnog procesa unutarnje kolonizacije i političko-ekonomske zapuštenosti prostora iz kojega Mata dolazi. Stoga Matina hibridnost ne proizlazi iz slobodnog susreta kultura, nego iz susreta dviju periferija unutar europskog sustava, odnosno irske margine, povijesno obilježene iseljavanjem, i slavenske margine, koja u postsocijalističkom kontekstu preuzima ulogu unutarnjeg ruba nacionalne države. U tom se preklapanju potvrđuje da migracija u *Slavoncu* ne vodi prema novom stabilnom identitetu, nego produbljuje svijest o vlastitom porijeklu i o strukturalnim nejednakostima koje to porijeklo proizvode.

U tom okviru Matina migracija ne stvara novi, stabilni identitet, nego razotkriva granice prilagodbe u uvjetima postsocijalističke i balkanistički strukturirane Europe. Mata ostaje Slavonac koji radi u Irskoj, a ne subjekt koji je jednu pripadnost zamijenio drugom, čime roman pokazuje da migracija ne briše identitet, nego ga stavlja pod pritisak čineći vidljivom trajnu napetost između doma kao prostora smisla i inozemstva kao prostora nužnosti.

SLAVONIJA IZMEĐU SIMBOLIČKOG RUBA I KULTURALNE SREDIŠNJICE

U romanu *Slavonac* Slavka Vampovca Slavonija se pojavljuje kao prostor unutarnje kolonizacije, tj. kao regija koja istodobno hrani naciju i potvrđuje vlastitu rubnost. Vampovac pritom ne opisuje samo sociološki proces iseljavanja i propadanja sela, nego razotkriva simboličku dinamiku moći u kojoj nacionalni centar oblikuje periferiju kao vlastitog „drugog“. Takva logika bliska je onome što Maria Todorova naziva balkanističkim diskursom, prema kojem je Balkan unutarnji drugi Europe, odnosno prepoznatljiv prostor, ali nikada u potpunosti priznat, što je uočljivo u tvrdnji: „Da je Balkan opisivan kao ‘drugi’ Europe, ne zahtijeva poseban dokaz.“ (Todorova, 2009: 3)

U Vampovčevu romanu Slavonija je upravo takav „drugi“ Hrvatske. Naime, ona je dio cjeline kojem se priznaje simbolička važnost, ali mu se istodobno oduzima pravo na punu pripadnost. Todorova dodatno naglašava da balkanizam ne počiva na potpunom isključenju, nego na hijerarhijskoj bliskosti i logici „nepotpunosti (isto: 17). U tom se ključu može čitati odnos Zagreba i Slavonije u analiziranom romanu jer se središte oblikuje kao prostor modernosti i europeizacije, dok je slavonska margina obilježena ekonomskim propadanjem.

Statistički podaci o iseljavanju u romanu se nadopunjuju pripovjednom generalizacijom sudbine pojedinca. Pripovjedač izrijeком naglašava da je „(...) pošast iseljavanja najviše pogodila Slavoniju, nekada bogatu i cvatuću pokrajinu“ (Vampovac, 2021: 24), prostor koji je nekoć mogao „(...) prehranjivati ne samo domaći živalj, nego se dio proizvoda iz Slavonije mogao izvoziti u strane zemlje“ (isto: 25). Mata se pritom ne oblikuje kao iznimka, nego kao reprezentativna figura: „(...) samo je jedan od stotine tisuća koji će otići u svijet (...)“, ali i „(...) oličenje današnjeg prosječnog Slavonca (...)“ koji „(...) teškom mukom upravlja svojom sudbinom koju su mu drugi pripremili i nametnuli.“ (isto) Time se individualna biografija pretvara u kolektivni simptom jer Mata postaje simbol ne samo Slavonije, nego i šire hrvatske društvene situacije.

Vampovac taj odnos ne razotkriva apstraktnim analizama, nego kroz svakodnevne razgovore i iskustvo života na selu. Slavonija se prikazuje kao prostor koji se prazni i moralno osiromašuje, ali ne zbog „prirodne zaostalosti“, nego zbog raspada zajedničkih struktura koje su nekoć nosile društveni život. U jednom od najsnažnijih misaonih pasaža pripovjedač izravno dijagnosticira slom moralne ekonomije sela: „Nema većine onih koji su držali seosku zajednicu zdravom, vitalnom i moralnom (...) Danas je sve drukčije. Svatko se zatvorio u sebe i u svoje dvorište (...) Prevladali su uski privatni interesi (...) Zajedništvo i međusobna suradnja postali su stvar prošlosti.“

(isto: 119) Ovdje se periferizacija ne očituje samo u ekonomskom padu, nego i u promjeni vrijednosnog poretka te opći interes, solidarnost i reproduktivna snaga zajednice ustupaju mjesto individualizmu i borbi za goli opstanak. Takav proces odgovara onome što Maria Todorova (2009: 160) opisuje kao „unutarnju hijerarhizaciju“, odnosno mehanizam u kojem se periferija ne prestando proizvodi i održava diskurzivno i politički, dok se odgovornost za strukturalni slom sustavno prebacuje na same stanovnike periferije. Vampovac taj mehanizam ne prikazuje kao apstraktan ili neutralan, nego ga izravno povezuje s konkretnim oblicima političke i ekonomske moći. U jednom od najotvorenijih i najradikalnijih odlomaka romana, autor razotkriva kako su, prema pripovjedačevoj perspektivi, „(...) britanske, američke, a jednim dijelom i izraelske tajne službe (...)“ (Vampovac, 2021: 24) paralizirale političke inicijative novih država, dok su istodobno „(...) mnogi istaknuti političari i privrednici uspjeli uzurpirati nacionalnu privredu i zasjesti na čelo najjačih državnih poduzeća (...)“ (isto). Proces privatizacije i tzv. menadžerskih kredita pritom se opisuje kao oblik sistemskog izvlaštenja u kojem „(...) narodu i braniteljima ostaju mrvice – ili još bolje rečeno, ništa“ (isto), dok stvarni nositelji moći ostaju „u sjeni“, a javni akteri služe kao „potrošni pijuni“ (isto).

U tom se pripovjednom okviru periferizacija ne očituje samo kao kulturalna ili simbolička marginalizacija, nego kao posljedica politički upravljanog ekonomskog raspada, u kojem su lokalne zajednice lišene mogućnosti održivosti. Slavonija se tako ne prikazuje kao pasivan ili neuspješan prostor zbog vlastitih „manjkavosti“, već kao regija sustavno iscrpljena odlukama donesenima izvan njezina dosega. Upravo u tome leži podudarnost s Todorovinom dijagnozom jer periferija se proizvodi kao problem, dok se stvarni uzroci njezina propadanja skrivaju u strukturama moći koje ostaju nevidljive ili nedodirljive. Vampovčeva kritika time nadilazi razinu lokalne lamentacije i prerasta u narativno razotkrivanje procesa u kojem se ekonomska devastacija, politička odgovornost i diskurzivna stigmatizacija stapaju u jedinstven obrazac unutarnje kolonizacije.

Koncept unutarnje kolonizacije (usp. Karlovic, 1982) razvijen je u okviru socioloških i postkolonijalnih studija kako bi se opisali principi dominacije koji se odvijaju unutar jedne nacije. Umjesto odnosa između metropole i kolonije, riječ je o odnosima između urbanih i ruralnih, razvijenih i zapostavljenih područja. Središte u tom procesu preuzima ulogu „kolonizatora“ te on definira što znači biti moderan, napredan, civiliziran, dok se periferija oblikuje kao prostor „zaostalosti“, „emocionalnosti“ ili „tradicije“. Ti su pojmovi, kako upozorava Mary Louise Pratt (1992), dio „imperijalnih očiju“, tj. načina gledanja kojim se periferija egzotizira, sentimentalizira ili prikazuje kao prostor autentičnosti, ali bez stvarne moći da govori sama o sebi.

U kontekstu Hrvatske, taj proces ima svoje posebne oblike. Slavonija se, poglavito nakon Domovinskog rata i gospodarskog kolapsa devedesetih godina 20. stoljeća, učvrstila kao simbol unutarnje periferije, odnosno regije koja je dala mnogo, u smislu, žrtve, rada, resursa, ali je ostala bez institucionalne i političke vidljivosti. Dok je Dalmacija postala sinonim turizma i mediteranskog identiteta, a Zagreb simbol administrativnog središta i kulturne moći, Slavonija je prepuštena narativima nostalgije, iseljavanja i gubitka. Upravo to čini pozadinu Vampovčeva romana koji unutar pripovjednog prostora razotkriva principe te unutarnje kolonizacije pomoću razrade pojedinih tema, motiva, simbola i tipova likova. Osim toga, Vampovac navedene odnose razotkriva kroz opozicije sela i grada, doma i inozemstva, ostanka i iseljavanja. Slavonija se prikazuje kao prostor demografskog i moralnog praznjenja, što je posebno naglašeno motivom „bijeke kuge“, tihe katastrofe koja briše zajednice bez otvorenog nasilja: „Tiho i sasvim neprimjetno u selo se ušuljala bijela kuga (...) Ratovi su okončani, a narod nestaje, gubi se i sve ga je manje.“ (Vampovac, 2021: 35)

Istodobno, Vampovac ne dopušta da Slavonija ostane svedena na prostor propasti. Dugi nostalglični prizori nekadašnjeg sela, prepunog životinja, djece, rada i pjesme, ne služe idealizaciji prošlosti, nego afirmaciji moralnog okvira koji je nekoć oblikovao zajednicu: „Bila je to Slavonija kakva danas samo u sjećanjima živi – radina, vesela, razigrana, prkosna, ponosna i nadasve bogata (...) Bogata rodnom i plodom.“ (isto: 8) Ta nostalgija nije bijeg, nego normativna kritika sadašnjosti. Ona uspostavlja ono što se može nazvati moralnom ekonomijom sela. Riječ je o skupu očekivanja o mjeri rada, recipročnosti i zajedničkoj odgovornosti, koji stoje nasuprot tržišnoj i birokratskoj racionalnosti centra. U tom se smislu *Slavonac* može čitati kao postsocijalistička elegija, ali i kao politički tekst koji razotkriva kako nacionalna središnjica ne kolonizira nasilno vlastitu periferiju, već diskurzom, ekonomskom logikom i šutnjom.

TRANSKULTURALNA DINAMIKA PERIFERIJE U ROMANU *SLAVONAC*

Izlaz iz binarnih opozicija doma i inozemstva te centra i periferije u *Slavoncu* naznačen je tek u završnici romana, gdje iskustvo migracije i povratka otvara mogućnost transkulturalnog čitanja. Transkulturalnost, kako je definirao Wolfgang Welsch (2001), omogućuje razumijevanje identiteta koji se ne oblikuje unutar zatvorenih nacionalnih okvira, nego kroz kretanja, prijelaze i susrete različitih kulturnih konteksta. U tom smislu Slavonija u romanu ostaje periferija, ali ne pasivna i nijema. Drugim riječima, ona se oblikuje kao pro-

stor simboličkog otpora i kulturnog posredovanja, s kojeg je moguće kritički promišljati odnos prema središtu i globalnom poretku, i to ne odbacivanjem modernosti, nego njezinim vrednovanjem iz perspektive vlastitoga etičkog iskustva.

Takav teorijski okvir rasvjetljava Matinu poziciju kao subjekta koji istodobno djeluje unutar više kulturnih prostora. Njegovo migracijsko iskustvo ne označuje gubitak slavonskog identiteta, nego njegovo djelovanje unutar šire mreže transkulturalnih odnosa. Mata ostaje ukorijenjen u vlastitom vrijednosnom sustavu, no njegovo se svakodnevno djelovanje odvija u kontekstu oblikovanom migracijama i globalnim tokovima. Njegova pozicija „između“ stoga ne upućuje na identitetsku prazninu, nego na obilježje suvremenog transkulturalnog iskustva.

Wolfgang Welsch u okviru svoje teorije transkulturalnosti upozorava da u suvremenom svijetu postupno nestaje jasna razlika između „vlastitog“ i „stranog“, kao i ideja neupitne kulturalne autentičnosti: „Strogo govoreći, više ne postoji ništa što je apsolutno strano. Sve je nadohvat ruke. Sukladno tome, više ne postoji ni nešto što bi bilo isključivo ‘vlastito’.“ (Welsch, 2001: 69) Osim toga, autentičnost se sve češće pretvara u oblik folklor, odnosno u „(...) vlastitost koja se simulira za druge“ (isto). Ipak, Welsch, ujedno, naglašava da transkulturalni procesi prodiru sve do „(...) najnaglašenijih rituala identiteta“ (isto), čime ne poništavaju njihovu važnost, nego mijenjaju njihovu ulogu.

Upravo na toj razini Vampovčev *Slavonac* ulazi u produktivnu napetost s Welschovom dijagnozom. Iako je slavonski prostor duboko zahvaćen migracijama i globalnim tokovima, rituali zajednice u romanu ne pojavljuju se tek kao folklorna simulacija, nego kao stvarni nositelji kontinuiteta i smisla. Proslava Velike Gospe u Petrovcima jasno pokazuje da se rituali identiteta održavaju čak i u uvjetima demografske erozije i iseljavanja: „I ove godine na dan svetkovanja seoskog blagdana Velike Gospe u Petrovcima (...) jelo se, pilo, pjevalo i veselilo baš kao i ranijih godina, samo što je bilo očito da je naroda manje nego ranije (...) Razlog smanjenog posjeta (...) nije bila ekonomska nestašica (...) već to prokleta odseljavanje u inozemstvo – ta bijela kuga.“ (Vampovac, 2021: 120–121) Ovdje se slavonsko ne prikazuje kao „autentičnost za izvoz“, nego kao živa praksa koja opstaje unatoč gubitku ljudi. Iako su migracije promijenile zajednicu, ritual ostaje prostor u kojem se identitet ne simulira, nego potvrđuje. Time Vampovac pokazuje da transkulturalnost ne mora nužno značiti rastvaranje izvornosti, nego može biti okvir unutar kojega se lokalni rituali održavaju i prilagođavaju novim okolnostima. Slavonsko u tom smislu ostaje izvorno ne zato što je izolirano, već zato što se uporno stvara zajedničkim praksama, čak i kada se zajednica fizički smanjuje.

U tom se kontekstu nostalgija u *Slavoncu* pokazuje kao izrazito dvoznačan fenomen. S jedne strane, ona djeluje kao kritika suvremenog poretka jer podsjeća na vrijednosti koje modernizacija sustavno potiskuje, a to su: recipročnost, mjera rada, obiteljska solidarnost i ritualni kalendar zajednice. S druge strane, nostalgija je strategija preživljavanja margine jer omogućuje očuvanje samopoštovanja i simboličkog kontinuiteta ondje gdje su strukturne mogućnosti razvoja ograničene. No, u isto vrijeme, ona nosi i rizik, jer može naturalizirati podređenost pretvarajući je u etičku vrlinu, tj. u logiku prema kojoj je siromaštvo prihvatljivo ako je popraćeno „poštenjem“ i moralnom čistoćom. Vampovac tu dvoznačnost jasno iskazuje pomoću kontrasta između slavonske prošlosti i sadašnjosti. Slika regije koja je stoljećima „(...) hranila i branila svakoga tko je u nju došao“ (isto: 35) sudara se s današnjom demografskom katastrofom koju pripovjedač opisuje metaforom „bijeke kuge“. Ovdje nostalgija ne proizlazi iz idealizacije, nego iz svijesti o gubitku i iz usporedbe nekadašnje vitalnosti s današnjim osjećajem napuštenosti i urušavanja.

Nostalgija ovdje ne proizlazi iz idealizacije prošlosti, nego iz svijesti o gubitku ravnoteže između rada, zajedništva i smisla. Sličan se kontrast javlja i u prikazu rada. Pripovjedač prikazuje vrijeme kada je poljoprivreda bila jednostavnija, s jasnim odnosima prema državi i bez administrativnog i financijskog opterećenja: „U poljoprivrednom poslovanju nije bilo banaka i kredita i nije bilo nikakvih komora ni drugih izmišljenih posrednika.“ (isto: 96) Nostalgija je ovdje reakcija na suvremenu složenost i birokratizaciju života, a ne želja za doslovnim povratkom u prošlost. Dakle, ona je implicitna kritika sustava u kojem rad više ne jamči dostojanstvo.

U tom okviru Mata, kao migrant i povratnik, utjelovljuje transkulturalni identitet oblikovan višestrukim iskustvima pripadanja. Njegov povratak ne znači povratak istome identitetu, nego povratak s izmještenim pogledom, obilježenim iskustvom druge radne etike i društvene organizacije. Ta pozicija „stranca kod kuće“ nije prikazana kao slabost, nego kao spoznaja da se suvremena pripadnost ne temelji isključivo na teritoriju, već na sposobnosti promišljanja vlastitog iskustva u svijetu trajne pokretljivosti.

ZAKLJUČAK

Roman *Slavonac* Slavka Vampovca slojevit je proza koja društvenu i ekonomsku stvarnost istočne Hrvatske smješta u širi kulturno-simbolički okvir hrvatske i europske periferije. U romanu se isprepleću lokalne biografije i globalni procesi: iseljavanje, promjena vrijednosnih sustava, gubitak zajedništva i identitetska nesigurnost. Pritom autor ne poseže za patetičnom nostalgijom, nego za kritičkim promišljanjem društvene stvarnosti. Takav pristup

upućuje na to da se unutarnja kolonizacija mora promatrati kao sustavni, a ne samo emocionalni problem.

Slavonija se u *Slavoncu* oblikuje kao etnoperiferija, tj. prostor koji je sastavni dio nacionalnog identiteta, ali je istodobno simbolički i materijalno potisnut. Ta proturječna pozicija stvara temeljnu napetost romana, vidljivu u sučeljavanju zavičaja i inozemstva, lokalnog i globalnog te nostalgичne memorije i tranzicijske sadašnjosti. Iz imagološke perspektive Slavonija se profilira kao „unutarnji drugi“ hrvatskog nacionalnog prostora, dok se zapadnoeuropski kontekst uspostavlja kao normativni horizont modernosti. Vampovac pritom ne formira stabilne stereotipove, nego ih dovodi u odnos i podvrgava kritičkom preispitivanju. Slavonsko se istodobno afirmira kao prostor etičke mjere i zajedništva te problematizira motivima depopulacije, ekonomske ovisnosti i simboličke podređenosti središtu.

Čitan u okviru imagoloških i postkolonijalnih teorija, roman razotkriva mehanizme unutarnje hijerarhizacije nacionalnog prostora. Slavonija se pojavljuje kao regija koju dominantni diskurs istodobno idealizira i marginalizira, čime se unutar same nacionalne zajednice uspostavlja logika balkanizma, tj. tvorba prostora kao „nepotpune“ ili manjkave verzije modernosti. Vanjski orijentalistički obrazac tako se preoblikuje u unutarnji balkanizam, a kolonijalna hijerarhija udvaja se unutar nacionalnog okvira.

Važno je pritom da Vampovčevi likovi nisu pasivni nositelji te marginalne pozicije. Njihovi glasovi oblikuju se kao svjedočanstva društvenog urušavanja, prožeta moralnom osjetljivošću i kritičkom distancom. U romanu prevladava ton elegijske kritike, u kojem se nostalgija i razočaranje ne pretvaraju u samosažaljenje, nego u oblik simboličkog otpora. Imenovanjem nepravde i gubitka, periferni subjekt stječe pravo na interpretaciju vlastitog položaja.

Drugi važan sloj romana otvara se motivima migracije i povratka. Isegljavanje je prikazano kao ekonomska nužda, ali i kao iskustvo koje destabilizira tradicionalne osnove identiteta. Matin odlazak u Irsku i povratak u Slavoniju upućuju na identitet koji se više ne može utemeljiti isključivo na teritoriju i zavičaju. U tom smislu roman se može analizirati i kroz prizmu transkulturalnosti. Drugim riječima, identitet nastaje u kretanju, prijelazu i susretu različitih kulturalnih kodova. Povratnik nije stranac nego nositelj svijesti o međusobnoj povezanosti prostora, rada i pripadnosti.

Na poetičkoj razini *Slavonac* je hibridni narativni prostor u kojem se susreću ruralni i urbani motivi, dokumentarni elementi i simboličke dionice. Time roman ostaje čvrsto ukorijenjen u slavonsku stvarnost, ali je ujedno otvoren prema suvremenim europskim procesima migracija i identitetskih pomaka. Slavonija se pritom ne pojavljuje tek kao rub, već kao mjesto na kojem se ispituju granice modernosti i pripadanja.

Takvo čitanje potvrđuje *Slavonac* kao reprezentativan tekst hrvatske regionalne proze koji razotkriva procese simboličke i kulturalne podređenosti unutar nacionalnog prostora, ali istodobno nudi mogućnost drukčijeg razumijevanja razlike – ne kao znaka inferiornosti, nego kao izvora kritičke spoznaje.

Literatura:

- Bernt, M. & Colini, L. (2013). *Exclusion, marginalization and peripheralization: Conceptual concerns in the study of urban inequalities*. Erkner: Leibniz Institute for Regional Development and Structural Planning (Working Paper, br. 49), str. 1–30. Dostupno na: <https://www.irs-net.de/download/wp-exclusion-marginalization-peripheralization.pdf> [Pristupljeno: 1. 2. 2026].
- Chakrabarty, D. (2000). *Provincializing Europe: Postcolonial thought and historical difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Karlovic, N. L. (1982). “Internal colonialism in a Marxist society: The case of Croatia”. *Ethnic and Racial Studies*, 5(3), str. 276–299. <https://doi.org/10.1080/01419870.1982.9993378>
- Kiossev, A. (1995). “The self-colonising cultures”. U: Ginev, D., Sejersted, F. & Simeonova, K. (ur.) *Cultural aspects of the modernisation process*. Oslo: TMV-senteret, str. 73–82.
- Le Juez, B. (2021). „Cosmopolitan theory: Examining the (dis-)location of imagology“. *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, 7(2). Dostupno na: <https://www.metacriticjournal.com/article/200/cosmopolitan-theory-examining-the-dis-location-of-imagology> [Pristupljeno: 1. 2. 2026].
- Leerssen, J. (2006). *National thought in Europe: A cultural history*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Loomba, A. (2015). *Colonialism/Postcolonialism* (3. izd.). London: Routledge.
- Pratt, M. L. (1992). *Imperial eyes: Travel writing and transculturation*. London: Routledge.
- Todorova, M. (2009). *Imagining the Balkans* (Updated ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Vampovac, S. (2021). *Slavonac*. Vodice: vlastita naklada.
- Welsch, W. (2001). “Transculturality: The changing form of cultures today”. *Filozofski vestnik*, 22(2), str. 59–86.

Jakov SABLJIĆ

**INTERNAL COLONIZATION AND THE ETHNO-PERIPHERY:
AN IMAGOLOGICAL AND POSTCOLONIAL ANALYSIS OF
SLAVONIA IN THE NOVEL *SLAVONAC* BY SLAVKO VAMPOVAC**

This paper analyzes the novel *Slavonac* by Zdravko Vampovac as a multilayered representation of the social, cultural, and emotional reality of contemporary Slavonia. Starting from the symbolic oppositions home–abroad, village–city, and nostalgia–reality, the study explores how the novel constructs the concept of identity through the experience of migration. Slavonia is portrayed not merely as a geographical region but as a symbolically shaped space of internal colonization and economic dependency, marked by a strong emotional attachment to the past that manifests in the novel through nostalgia, collective memory, and a (de)idealized image of the homeland. Particular attention is paid to the ways in which characters internalize social and historical changes while balancing between the desire to leave and the need to belong. The scholarly contribution of this paper lies in its interdisciplinary integration of imagological and postcolonial approaches with the reading of regional prose. Through an analysis of symbolic oppositions and narrative strategies, the paper demonstrates how Vampovac articulates the voice of the periphery by exposing the mechanisms of internal colonization, economic inequality, and cultural self-affirmation. Thus, *Slavonac* emerges as a representative text that illuminates the emotional topography of contemporary Croatia as a space in which the boundaries of place, memory, and identity are constantly questioned and reshaped.

Keywords: *Slavonia, internal colonization, ethno-periphery, migration, nostalgia, identity*